

Analysis of Russian Foreign Policy in the South Caucasus based on Gene-geopolitics

Elaheh Koolaee*

Professor of Regional Studies, University of Tehran

Meysam Hadipoor

Ph.D. Student of Political Geography, Tarbiat Modares University

(Date received: 3 May 2016 - Date approved: 3 Dec. 2020)

Abstract

Gene-geopolitics or genetically geopolitics is one of the new issues in critical geopolitics. According to this issue, the hegemony of a state on a regional and trans-regional scale must impart cultural and historical homogeneity. Talking about hegemony is not possible without homogeneity and it is just being referenced to hard power, intimidation, and military potentialities. South Caucasia region includes three states of Azerbaijan, Armenia, and Georgia. The position of communication of this region with the surrounding environment throughout history has shown that the pipelines for transferring energy resources are a determining factor in its special geopolitical and geo-economics conditions. The South Caucasus which is located in southwestern Russia is one of Russia's peripheral or the so-called "near-Abroad" environments. The region has an important role in the Eurasianism policy of Russia and Moscow has tried to prevent the dominion effect of Ukraine developments. This paper by adopting the descriptive-analytical method tries to answer this question that what is the hegemonic status of Russia concerning the significance of south Caucasia in its foreign policy? For now, Russia is considered a central power in the region and has gained considerable influence into the three states of south Caucasia. In gene-geopolitical attitude, it seems that Russia hasn't irremovable hegemony in south Caucasia and its semi-hegemony is connected to rivalry space of Western states and Eurasianism. As a whole, Russia's hard power in Azerbaijan, Armenia, and Georgia will be challenged in the future through reasonable assumptions.

Problem: after the dissolution of the Soviet Union, Russia applied the policy of non-interference in its external environment for about a decade. From the time when Vladimir Putin seized power, Russia's geopolitical

---

* E-mail: ekolaee@ut.ac.ir (Corresponding Author)

codes were strengthened and revived again in continuation of the Soviet Union foreign policy. The growing importance of the Caspian Sea, its geo-economics issues, the investment, and the unprecedented presence of western powers in the newly independent states, have convinced Russian authorities to begin their presence in the external environment. Therefore, Russian foreign policy was empowered based on Eurasianism and the country tried using both hard and software tools to influence its peripheral states. The Caucasus is one of Russia's peripheral environments or the so-called "near-abroad". Russia has sought intervention in this region, directly and indirectly, to solidify its influence in its rivalry with the West, particularly with those of the US policies. The growing need of the countries in this region for energy extraction and finding a suitable market, has provided suitable space for Russia's presence. However, attractive investments by Russia's rivals, such as the European Union and the United States as well as Russia's dependence on the sale of its energy resources, are among challenges that have made its foreign policy vulnerable in the South Caucasus. On the other hand, the lack of iconographic and spiritual elements in the Soviet Union seems to be one of the main reasons for its dissolution. Accordingly, the Soviet Union failed to establish a national identity among its members. The lack of a common history, myth, and culture that are components of gene-geopolitics paved the way for its dissolution. Nowadays, in the critical geopolitical approach, the iconographic elements that play a spiritual and cultural role in building societies have regained importance. These elements act like cement on the side of the material and connect the components firmly and durable to each other. Thus, in some respects, the lack of iconographic elements in Russian foreign policy is one of the challenges that has prevented its deep penetration into its surroundings. The authors of this article try to examine Russia's foreign policy in the South Caucasus from a gene-geopolitical point of view qualitatively based on description and analysis. This region is one of Russia's buffer zones in competition with the West. According to the mentioned point, there is a strong hardware and software presence in these three countries. How successful Russia's foreign policy has been in the South Caucasus is a question that will be examined from a gene-geopolitical point of view.

Question: what is Russia's foreign policy in the South Caucasus from a gene-geopolitical point of view?

Hypothesis: it seems that Russia in the South Caucasus has no hegemony. Therefore, its presence in the South Caucasus is due to the competition with Western powers and the pursuing policies of Eurasianism.

Thus, Russia's hardware presence in Armenia, Azerbaijan, and Georgia is likely to be challenging.

Methodology: in this article, the authors have studied the issue and hypothesis of the article with a qualitative method based on description and analysis.

Conclusion: Moscow's policy in the Caucasus energy sector has focused on the Republic of Azerbaijan, in the military fields the focus is on Armenia and in controlling the West's behavior in the region it has focused on strategic competition in Georgia. Russia's foreign policy, despite its multiple layers and constant flexibility, has no hegemonic burden. It is due to the history, culture, and ideologies of the Caucasus region. Russia has always tried to suppress them by maintaining its superior military rite. Russia's geoeconomic policies in the region also face challenges. Because Russia's economy relies on oil and gas, it is not an attractive customer for regional oil sellers. Russia's military rhetoric seeks to hardware domination in the South Caucasus. Due to the structural constraints, all three countries in the region are pursuing an alignment in policy with Russia. Armenia relies militarily on Moscow due to its territorial enmity with the republic of Azerbaijan. Besides, Tbilisi's policies in recent years have shown this country's serious desire to join NATO. The Republic of Azerbaijan, with its nationalist policies, is a reliable partner for Turkey, Israel, and the United States. That is why Baku's Western policy is more intense, but Russia has not given up on its energy presence. Russia's military support for Armenia in the Nagorno-Karabakh conflict has complicated Russian-Azeri relations. Azerbaijan's energy policy in recent years has shown that the presence of the European Union to invest in Azerbaijan's energy sector has been a challenge to Russia's policy in Baku. Georgia as an example of a complex hardware implementation of Russia's foreign policy like Ukraine has experienced growing instability. Historical deterioration in Russia-Georgia relations, along with growing US efforts to narrow Russia's geopolitical depth in the South Caucasus, has exacerbated Moscow's challenge in Georgia. So the lack of gene-geopolitical structures in Russia has made it difficult for the country to operate in the South Caucasus.

Keywords: Foreign Policy, Gene-geopolitics, Hegemony, Russia, South Caucasia.

تحلیل سیاست خارجی روسیه در قفقاز جنوبی بر پایه ژئوپلیتیک

الهه کولایی*

استاد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه تهران

میثم هادی پور

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۱۴ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۰۹/۱۳)

چکیده

ژئوپلیتیک یا ژئوپلیتیک ژنتیکی، یکی از بحث‌های جدید در ژئوپلیتیک انتقادی است. بر این اساس، هژمونی هر کشوری در محیط پیرامونی و فراتر از آن، باید از همگونی تاریخی و فرهنگی نیز برخوردار باشد. بدون وجود چنین شرایطی، دیگر نمی‌توان از هژمونی سخن گفت و تنها باید به مؤلفه‌های سخت‌افزاری، تهدید و قدرت نظامی صرف تکیه کرد. منطقه قفقاز جنوبی جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان را در خود جای داده است. موقعیت ارتباطی این منطقه با جهان پیرامون در طول تاریخ و امروز خطوط لوله انتقال منابع انرژی، شرایط ویژه ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک آن را مشخص می‌سازد. قفقاز جنوبی که در جنوب روسیه واقع شده است، از محیط‌های پیرامونی یا به اصطلاح «خارج نزدیک» روسیه به شمار می‌رود. این منطقه در سیاست خارجی روسیه اهمیت بسیاری دارد. این کشور می‌کوشد از تأثیر دومینویی بحران اوکراین در این مناطق بکاهد. با توجه به اهمیت این منطقه در سیاست خارجی روسیه، در این نوشتار، با روش کیفی و بر اساس توصیف و تحلیل به این پرسش پاسخ می‌دهیم که هژمونی روسیه در منطقه قفقاز جنوبی چگونه است؟ اینک، روسیه قدرت مرکزی این منطقه برآورد می‌شود و در هر سه کشور یادشده نفوذ چشمگیری دارد. اما در نگرش ژئوپلیتیک، به نظر می‌رسد که روسیه در قفقاز جنوبی هژمونی ندارد. حضور این کشور در قفقاز جنوبی، به دلیل رقابت با قدرت‌های غربی و پیگیری سیاست اوراسیاگرایانه است. به همین منظور، احتمال می‌رود حضور سخت‌افزاری روسیه در سه کشور ارمنستان، جمهوری آذربایجان و گرجستان با چالش‌هایی روبه‌رو شود.

واژگان اصلی

روسیه، ژئوپلیتیک، سیاست خارجی، قفقاز جنوبی، هژمونی.

مقدمه

روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی، در حدود یک دهه سیاست درون‌گرایی و مداخله‌نکردن در محیط بیرونی را به‌کار گرفت، اما پس از به قدرت رسیدن ولادیمیر پوتین، کدهای ژئوپلیتیکی روسیه دوباره تقویت شد و به تقریب در ادامه سیاست اتحاد شوروی، بازتولید و در دستور کار قرار گرفت. اهمیت فزاینده دریای خزر، مسائل ژئواکونومیک آن و نیز سرمایه‌گذاری و حضور فزاینده قدرت‌های غربی در کشورهای نواستقلال، روسیه را بر آن داشت تا برای حضور در محیط بیرونی فعالیت خود را آغاز کند. به این ترتیب، سیاست اوراسیایی‌گرایی روسیه تقویت شد و این کشور برای نفوذ در کشورهای پیرامونی خود، حضور سخت‌افزاری و نرم‌افزاری را هدف قرار داد. منطقه قفقاز، از محیط‌های پیرامونی یا به اصطلاح «خارج نزدیک» روسیه به شمار می‌رود. روسیه برای حفظ حوزه نفوذ خود در برابر غرب و به‌ویژه سیاست‌های آمریکا، مداخله مستقیم و غیرمستقیم در این منطقه را دنبال کرده است. نیاز روزافزون کشورهای این منطقه به فروش و انتقال انرژی و یافتن بازار مناسب برای آن، فضا را برای حضور روسیه در این مناطق هموار کرده است. اما سرمایه‌گذاری‌های جذاب‌تر از سوی رقیبان روسیه، مانند اتحادیه اروپا و آمریکا و نیز وابستگی روسیه به فروش منابع انرژی خود، از چالش‌هایی است که سیاست خارجی این کشور را در قفقاز جنوبی آسیب‌پذیر کرده است. از سوی دیگر، به نظر می‌رسد نبود عناصر آیکونوگرافیک^۱ و معنوی در اتحاد شوروی از دلایل مهم فروپاشی آن به‌شمار می‌رود. اتحاد شوروی موفق نشد روح جمعی و هویت ملی را در میان اعضای خود برقرار کند. نبود تاریخ، اسطوره و فرهنگ مشترک که از مؤلفه‌های ژئوژئوپلیتیک^۲ هستند، زمینه را برای گسستگی آن ایجاد کرد. امروزه، در رویکرد ژئوپلیتیک انتقادی، عناصر آیکونوگرافیک که نقش معنوی و فرهنگی در ساخت جوامع را بر عهده دارند، اهمیت دوباره یافته‌اند. این عناصر مانند سیمان در لابه‌لای مصالح عمل می‌کنند و اجزا را به‌صورت محکم و با دوام به یکدیگر وصل می‌کنند. از این‌رو، در برخی دیدگاه‌ها، نبود عناصر آیکونوگرافیک در سیاست خارجی روسیه از چالش‌هایی است که مانع نفوذ عمیق آن در محیط پیرامونی خود شده است. در این نوشتار با روش کیفی و بر اساس توصیف و تحلیل، می‌کوشیم سیاست خارجی

۱. در سال ۱۹۵۱ گاتمن آیکونوگرافی را معرفی کرد. وی با طرح این ایده به وجود نیروهای سازنده برای پیدایش و بقای کشورها معتقد بود با این تفاوت که نیروهای سازنده در عامل‌های فرهنگی، اعتقادی و باورهای ملت‌ها جست‌وجو می‌کرد (Mojtahedzadeh, 2014: 408; Kateb and Ahmadi, 2014: 6).

2. Gene-Geopolitics

روسیه در قفقاز جنوبی را از دیدگاه ژئوژنتیک بررسی کنیم. این منطقه یکی از مناطق حائل روسیه در رقابت با غرب به شمار می‌آید. به همین دلیل، این کشور حضور سخت‌افزاری و نرم‌افزاری آشکاری در این سه کشور برقرار ساخته است. اینکه سیاست خارجی روسیه در قفقاز جنوبی چقدر موفق بوده است، پرسشی است که با توجه به نظریه ژئوپلیتیک، بررسی می‌کنیم.

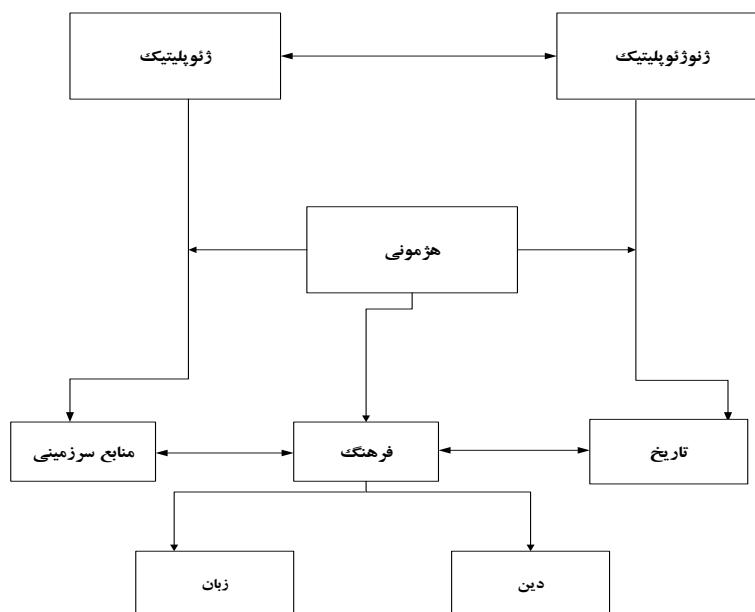
بنیادهای نظری ژئوپلیتیک

ژئوپلیتیک یا ژئوپلیتیک ژنتیکی^۱، بر این اساس است که عناصر زنده و پویا، نقش مهم‌تری در رویکردهای ژئوپلیتیک یک کشور دارند. بر پایه این مفهوم، تأکید صرف بر عامل‌ها و عناصر ایستا، مانند موقعیت جغرافیایی، منابع و ویژگی‌های جغرافیایی نمی‌تواند یک رویکرد ژئوپلیتیک واقعی را در سیاست خارجی کشور نشان دهد. ژئوپلیتیک که پایه‌های فکری خود را از ژئوپلیتیک انتقادی گرفته است، بر روی مفهوم «هژمونی»^۲ تأکید ویژه‌ای دارد. این واژه از کلمه یونانی هگیستایی^۳ گرفته شده است که در یونان باستان به یک رهبر یا یک سردار سپاه بزرگ، به‌ویژه در جنگ گفته می‌شد (Rabiee and Gharehbeygi, 2015: 29).

هژمونی در ژئوپلیتیک انتقادی به معنای «قدرت اقناع است که یک کشور بدون استفاده از زور و عناصر سخت‌افزاری در سیاست خارجی خود به کار می‌گیرد» (Okur, 2014: 77). در این رویکرد، مؤلفه‌هایی از ژئوپلیتیک مانند زبان، فرهنگ، دین و امور تاریخی اهمیت پیدا می‌کنند. بر این اساس، اگر کدهای ژئوپلیتیک یک کشور بخواهد به‌سوی هژمونی حرکت کند، باید به هم‌راستایی و مؤلفه‌های بالا دست یابد. ژئوپلیتیک زبان که از موضوع‌های مهم در ژئوپلیتیک است، پیوندهای زبانی و هم‌جواری زبانی میان دو کشور را بررسی می‌کند. ژئوپلیتیک فرهنگی یا ژئوکالچر نیز، فرهنگ را به‌عنوان عرصه ایدئولوژی‌ها در نظر می‌گیرد که در جهان امروز اهمیت ویژه‌ای یافته است. عناصر دینی و تاریخی را نیز می‌توان در ژئوکالچر گنجانده و در کل به یک ژئوپلیتیک پویا و زنده دست یافت. بر این اساس سیاست خارجی یک کشور زمانی موفق و با کامیابی طولانی‌مدت همراه خواهد بود که بر نقش عناصر زنده و فرهنگی تأکید کند. اگر چنین شرایطی تحقق یابد، می‌توان از هژمونی آن کشور سخن گفت. در رویکرد ژئوپلیتیک سستی، یک واحد سیاسی برای اعمال هژمونی بر کشورهای پیرامون خود باید ویژگی‌های اساسی زیر را داشته باشد (Dolman, 2005: 113):

1. Genetic Geopolitics
2. Hegemony
3. Hegeisthai

۱. ظرفیت زیاد ذخایر طبیعی؛
  ۲. ظرفیت مناسب سرمایه و ذخایر ارزی؛
  ۳. بازار اقتصادی بزرگ؛
  ۴. دانش و فناوری و همچنین ظرفیت مناسب تولید کار.
- تأکید بر هژمونی نتیجه مطالعات اندیشمندان حوزه ژئوپلیتیک انتقادی بر اندیشه‌های آنتونیو گرامشی، فیلسوف مارکس‌گرای ایتالیایی است. از نظر او، هژمونی همواره با اقناع همراه است. گرامشی، هژمونی را حالتی از قدرت تعریف می‌کند که بر رضایت حکومت‌شوندگان بنا شده است (Gallagher and Others, 2017: 80). به همین دلیل در بحث هژمونی، عنصر «زور» در درجه‌های بعدی قرار می‌گیرد و مقبولیت، مشروعیت و رضایت در اولویت قرار می‌گیرد. ژئوپلیتیک انتقادی با پذیرش مبنایی تعریف هژمونی از دیدگاه گرامشی، رویکردهای مارکسی و طبقاتی آن را نمی‌پذیرد و به‌جای آن، هژمونی را به هویت گره می‌زند. بر این اساس، سلطه فضایی حکومت‌ها بر اساس سیاست‌های هویتی بررسی می‌شود. در شکل ۱، مؤلفه‌های هژمونی از دیدگاه ژئوپلیتیک انتقادی را نشان داده‌ایم.

شکل ۱. مؤلفه‌های هژمونی در ژئوپلیتیک انتقادی و ژئوژئوپلیتیک

Source: Rabiee and Gharehbeigi, 2015: 26-38.

حکومت‌های بدون ساختار ژئوپلیتیک در یک بافت ژئوپلیتیکی خاص و در ارتباط با دیگر مؤلفه‌های جغرافیایی در نظر گرفته می‌شوند. فلینت و تیلور در قدرت مانور دولت‌ها به سه عنصر مرکز، نیمه‌پیرامون و پیرامون اشاره می‌کنند که دولت‌های پیرامونی در بافت‌های ژئوپلیتیکی خاص قدرت مانور محدودی دارند (Flint and Taylor, 2007: 13). چنین کشورهایی از راه صورت‌بندی و مفصل‌بندی گفتمان‌های ژئوپلیتیکی، در پی ورود به عاملیت ژئوپلیتیک و کنش در میدان‌های ژئوپلیتیک هستند، اما نمود حاکمیتی بدون ساختار ژئوپلیتیکی، قدرت مانور آن‌ها در بستر ژئوپلیتیک را محدود می‌سازد. ساختار ژئوپلیتیکی در ژئوپلیتیک، کمتر جبرگرایانه^۱ و بیشتر اجماع‌گرایانه^۲ است و هویت ملی آن‌ها را از راه بینش ژئوپلیتیکی زنده (فرهنگ، هویت و تاریخ) برمی‌سازد. قدرت هژمونیک، ترکیبی از نوآوری‌های فرهنگی و اقتصادی است که به یک کشور برای رسیدن به وضعیت هژمونیک، یاری می‌رساند (Flint, 2004: 365).

آیین سیاست خارجی روسیه

روسیه به‌عنوان قدرت بزرگی که از یک‌سو با تنگه برینگ از آمریکا جدا می‌شود، از سوی دیگر تا سواحل بالتیک گسترش یافته و با لهستان همسایه است، در تنظیم سیاست خارجی خود هر چندسال یک‌بار و متناسب با تغییر و تحول‌های محیط داخلی و بین‌المللی اصلاحاتی ایجاد می‌کند (Institute for Political and International Studies, 2009: 201). بر اساس برخی برآوردها، رویکردهای سیاست خارجی روسیه پس از فروپاشی اتحاد شوروی را می‌توان در سه دسته تقسیم‌بندی کرد:

۱. غرب‌گرایان؛ ۲. اوراسیاگرایان؛ ۳. مرکزگرایان.

۱. **غرب‌گرایان** در سیاست خارجی روسیه پیشینه طولانی دارند. براساس این رویکرد روسیه برای رشد و توسعه اقتصادی، فرهنگی و دموکراسی به غرب نیازمند است. این همراهی، در نظام بین‌الملل جایگاه ویژه‌ای به روسیه می‌دهد. این رویکرد در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۶ بر سیاست روسیه حکمفرما بود. این جهت‌گیری پس از فروپاشی اتحاد شوروی و دوره یلتسین، با تغییرهایی دنبال شد. در این دوره راهبرد کلان روسیه بر دو اصل بنا شده بود:

الف) اعتماد کامل نسبت به نهادهای اقتصادی بین‌المللی برای توسعه اقتصادی کشور؛

ب) خوش‌بینی نسبت به همکاری با غرب در عرصه سیاست خارجی.

1. Coercive

2. Consensual

این سیاست از آغاز جنگ سرد تا اواخر دوره یلتسین با فرازونشیب‌هایی ادامه یافت. روسیه امیدوار بود با کنار گذاشتن ایدئولوژی مارکسی بر پایه تقابل با غرب به‌ویژه ایالات متحد، وارد مرحله جدیدی از روابط شوند، اما گسترش بحران اقتصادی سال ۱۹۸۸، بحران کوزوو و مهم‌تر گسترش ناتو به شرق، سبب تشدید بدگمانی نسبت به غرب و پایان این دوره شد.

۲. رویکرد اوراسیاگرایی: بر اساس رویکرد اوراسیاگرایی، روسیه کشوری آسیایی - اروپایی است و توجه به غرب سبب نادیده گرفتن بخشی از منافع روسیه در آسیا شده است و برای ایجاد تعامل باید روابط با کشورهای شرقی و خاورمیانه را نیز در نظر بگیرد. بر اساس این رویکرد روسیه قدرتی بزرگ با منافع دائمی و نه دوستان دائمی است. مخالفت با نظام‌های بین‌المللی تک‌قطبی و یک‌جانبه‌گرایی آمریکا از آثار پیگیری این نگرش است. نظریه اوراسیاگرایی ضدغربی یا ضددمکراتیک نیست، بلکه این دیدگاه برای ایجاد توازن میان گرایش‌های افراطی غربی و شرقی به وجود آمد. از این دیدگاه روسیه نیازهای ژئوپلیتیک ویژه خود را دارد، هرچند از نظر فرهنگی آمیزه‌ای از فرهنگ و تمدن شرق و غرب است (Koolae, 2012 (a): 291).

۳. دیدگاه مرکزگرایانه: این دیدگاه شکل تکامل‌یافته ملی‌گرایی، مخالف با غرب‌گرایان، متمایل به اوراسیاگرایان است که در دوران ریاست جمهوری پوتین قدرت گرفت (Painter and Jeffrey, 2009: 69). واقع‌گرایی و عمل‌گرایی ویژگی اصلی این گروه است. اقتصاد برای مرکزگرایان در اولویت قرار دارد. آنان با توجه به مشکلات اقتصادی روسیه می‌کوشند با جذب سرمایه‌گذاری و انتقال تکنولوژی قدرت اقتصادی روسیه را افزایش دهند (Institute for Political and International Studies, 2009: 295). سیاست خارجی روسیه همواره دو عرصه خارجی را در نظر داشته است، خارج نزدیک و خارج دور. پس از فروپاشی اتحاد شوروی سیاست منطقه‌ای مهم‌ترین عامل راهبردی سیاست خارجی روسیه بود. به بیان دیگر، سیاست اوراسیایی روسیه در اولویت سیاست خارجی آن قرار دارد. در این دیدگاه، کنترل بر «خارج نزدیک» به‌عنوان میراث اتحاد شوروی حق مشروع روسیه برآورد می‌شود (Gvelesiani and Mölder, 2018: 140). گراهام اسمیت، توفینر و ایزوکوراتیز در مورد سیاست خارجی روسیه مطالبی نوشته‌اند که پنج بعد را در بر می‌گیرد:

۱. فرهنگ؛ ۲. هویت بین‌المللی؛ ۳. عملکرد و دیدگاه؛ ۴. روش کلی برای حفظ و پایداری داخلی؛ ۵. روش کلی برای حفظ و پایداری مرزهای ژئوپلیتیکی (Hatefi, 2012: 37).

محیط‌شناسی

فدراسیون روسیه، دولتی مستقل با نظام حکومتی فدرال است که بعد از فروپاشی اتحاد شوروی از اواخر سال ۱۹۹۱ عضو جامعه کشورهای مستقل هم‌سود شد. روسیه با مساحتی در حدود ۱۷ میلیون کیلومتر مربع، بزرگ‌ترین کشور دنیا به شمار می‌آید که ۱۲،۶ درصد خشکی‌های دنیا را شامل می‌شود. این قلمروی وسیع، روسیه را به جهانی خودکفا تبدیل می‌کند که شامل همهٔ موادی می‌شود که برای توسعه نیاز است. روسیه کشوری آسیایی - اروپایی است و حدود ۷۳ درصد از خاک این کشور در قاره آسیا و بقیه در قاره اروپا واقع شده است. با این حال ۲۷ درصد جمعیت این کشور در بخش آسیایی زندگی می‌کنند و بقیه در بخش اروپایی کشور ساکن هستند. بر اساس برخی برآوردها، بیش از ۲۰۰ گروه قومی و نژادی در روسیه حضور دارند (Koolae, 2012 (a): 38; Sushentsov and Neklyudov, 2020: 5).

قفقاز جنوبی در جنوب روسیه واقع شده است. قفقاز جنوبی به زیرمجموعه‌ای جداگانه تبدیل شده که هنوز به‌طور کامل شکل نگرفته است، اما از نظر ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک از سوی همهٔ بازیگران اصلی بین‌المللی شناخته شده است. وسعت قفقاز جنوبی همراه با مساحت مناطق جدایی‌طلب کمی بیش از ۱۸۶ هزار کیلومتر مربع است که با افزایش جمعیت، در اوایل سال ۲۰۱۹ بیش از ۱۸ میلیون نفر برآورد می‌شود (Bekiarova, 2019: 1017). تنوع قومی و زبانی، محصوربودن در خشکی (جز گرجستان) و دسترسی‌نداشتن به آب‌های آزاد، موقعیت ارتباطی این منطقه با جهان پیرامون در طول تاریخ و امروزه خطوط لوله انتقال منابع انرژی، شرایط ویژه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی آن را مشخص می‌سازد.

محصوربودن این کشورها در خشکی سبب شده است توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورهای بدون ساحل و محصور در خشکی، به‌طور اساسی در گرو دسترسی آنان به دریاهای آزاد، از راه خطوط ارتباط زمینی و حمل‌ونقلی کشورهای همسایه باشد. بنابراین کشورهای قفقاز برای جبران این تنگنای جغرافیایی مجبور به استفاده از خاک کشورهای همسایه به‌عنوان گذرگاه و مسیر دسترسی به آب‌های آزاد هستند که این وابستگی، مشکلات بسیاری برای آن‌ها در بردارد. البته وضعیت کشورهای منطقه قفقاز جنوبی یکسان نیست. در این میان گرجستان نسبت به جمهوری آذربایجان و ارمنستان وضعیت بهتری دارد (Socor, 2007: 23).

از دیگر ویژگی‌های ژئوپلیتیک منطقه، وجود منابع انرژی و موضوع انتقال آن با خطوط لوله است. برخی صاحب‌نظران این شبکه خط لوله را «شبکه خورشیدی اوراسیا» می‌خوانند که انرژی را ذخیره می‌کند و به همهٔ بخش‌های بدن می‌تاباند. منطقه‌ای که تا چند سال پیش، از

مناطق آرام و خفته ژئوپلیتیک به شمار می‌آمد، اینک با کشف منابع انرژی فعال‌شده و کشورهای آن به تدریج از انزوای جغرافیایی خارج شده و در پی ایفای نقشی مناسب در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی هستند (Bekiarova, 2019: 1017).

نقشه ۱. قفقاز جنوبی

Source: Eurasian Geopolitics, 2014.

تجزیه و تحلیل یافته‌های نوشتار

روسیه-ارمنستان: جغرافیای سیاسی ارمنستان فراوانی دارد. چرا که یکی از مسیرهای اصلی انتقال منابع انرژی دریای خزر و روسیه به ترکیه، اروپا و اسرائیل از خاک ارمنستان می‌گذرد. ارمنستان به دلیل مشکلات با ترکیه و تنش‌های تازه با ایالات متحد، ناگزیر است به کشورهای مانند ایران و روسیه نزدیک شود. با چنین سیاستی، ارمنستان مانع نفوذ ترکیه در مناطق ترک‌زبان و مسلمان‌نشین روسیه می‌شود. از سوی دیگر، به یکی از پشتیبانان حفظ نفوذ روسیه در کشورهای جنوب قفقاز تبدیل می‌شود. همچنین، کوشش چندسال اخیر ایران در نزدیکی به نهادهای اروآتلانتیکی با حساسیت فراوان از سوی متحد بزرگ و سنتی ارمنستان،

یعنی روسیه دنبال می‌شد. مسکو به شدت از این جهت‌گیری ناراضی بود. فشار و نارضایتی روسیه و سرخوردگی از سوی آمریکا موجب می‌شود ارمنستان بیش از گذشته، به رویکرد سنتی خود یعنی ادامه اتحاد راهبردی با روسیه رو بیاورد. در همین زمینه، درنگ و حتی توقف روند عادی‌سازی روابط با ترکیه که با فشار و حمایت آمریکا از سال ۲۰۰۸ صورت گرفت، می‌تواند واکنش احتمالی از سوی ارمنستان باشد.

جمهوری آذربایجان و ترکیه دو کشور همسایه ارمنستان از نظر ژئوپلیتیک هستند. این دو کشور با ترک‌گرایی خود تهدیدی علیه این کشور برآورد شده‌اند. کشتار ارمنی‌ها در سال ۱۹۱۵، همچنان یکی از مسائل تنش‌آلود میان ترکیه، ارمنستان و برخی از جمهوری‌های پیشین اتحاد شوروی است. آنکارا کشته‌شدن تعداد زیادی از ارمنه را در سال‌های جنگ جهانی رد نمی‌کند، اما آمار کشته‌ها و استفاده از واژه نسل‌کشی برای اشاره به این درگیری‌ها را نمی‌پذیرد. با این حال دولت ارمنستان و لابی‌های با نفوذ این کشور بر این باورند که ترکان عثمانی تا ۱،۵ میلیون ارمنی را از سال ۱۹۱۵ تا ۱۹۱۷ قتل عام کرده‌اند (Privalko, 2020: 29). در نتیجه ارمنستان به‌عنوان کشوری محصور در خشکی که با جمهوری آذربایجان (بزرگ‌ترین کشور قفقاز جنوبی) بر سر قره‌باغ درگیر است و ترکیه را دشمن تاریخی خود می‌پندارد، چاره‌ای جز روی آوردن به روسیه ندارد.

این وضعیت در دهه ۱۹۹۰، پس از فروپاشی اتحاد شوروی آغاز نشد. ارمنه در اواخر قرن هجدهم از توسعه‌طلبی روسیه در قفقاز جنوبی استقبال کردند تا از سلطه ترک‌ها رها شوند. در اواخر دهه ۱۹۸۰ هنگامی که امپراتوری اتحاد شوروی در حال فروپاشی بود، ارمنه از نخستین ملت‌هایی بودند که خواستار استقلال شدند. مبارزه آنان برای استقلال با جنگ برای قره‌باغ کوهستانی درهم آمیخت، که بخش جدانشدنی هویت ملی ارمنی به‌شمار می‌رفت. هنگامی که اتحاد شوروی فروپاشید، ارمنه در برابر محاصره از سوی جمهوری آذربایجان و پشتیبان قدرتمند آن ترکیه، باردیگر روسیه را تنها گزینه پیش روی خود یافتند. با وجود این، سیاست‌های سیال روسیه در برابر ارمنستان و نبود حمایت کافی از این کشور، سبب شد تا ارمنستان در یک موازنه آشکار به‌سوی اسرائیل گرایش پیدا کند تا در تحول‌های ژئوپلیتیکی با جمهوری آذربایجان، شریک جدیدی داشته باشد. در همین زمینه، ارمنستان سفارت خود را در تابستان ۲۰۲۰ در اسرائیل بازگشایی کرد تا در منازعات ارمنی-آذری، اسرائیل به آسانی به‌سوی جمهوری آذربایجان گرایش پیدا نکند (Weeks, 2020: 479). البته رویدادهای پایان تابستان ۲۰۲۰ نشان داد، روابط اسرائیل با جمهوری آذربایجان بسیار بیش از آنکه ارمنستان انتظار

داشت، گسترش یافته است. نقش منابع نفتی این کشور در این زمینه بسیار برجسته و تأثیرگذار بوده است.

روسیه - گرجستان: در سال ۲۰۰۳ در جمهوری کوچک گرجستان تحول‌هایی رخ داد که به انقلاب گل رز معروف شد و دگرگونی‌هایی را در اوراسیای مرکزی ایجاد کرد. این تحول‌ها بدان دلیل انقلاب مخملی نامیده شد که تغییر دولت گرجستان توسط مخالفان، بدون خون‌ریزی روی داد (Koolae, 2012 (b): 41). تغییر رژیم در گرجستان هم‌زمان بود با ساخت خط لوله نفت باکو، تفلیس و جیحان از جمهوری آذربایجان در دریای خزر به ترکیه که در سال ۲۰۰۲ آغاز و در سال ۲۰۰۵ تکمیل شد. این خط لوله به جمهوری آذربایجان فرصت می‌داد نفت خود را بدون عبور از روسیه صادر کند. انقلاب سیاسی در گرجستان که اعتراض بازندگان انتخابات و بازتابی از دخالت نیروهای اقتصادی بود با احساسات ضد روسی نخبگان حاکم پس از فروپاشی شوروی (میخائیل ساکاشویلی دانش‌آموخته دانشگاه کلمبیا و جورج واشنگتن) جمع شد. دولت ساکاشویلی با وجود راه‌اندازی جنگی فاجعه‌آمیز علیه روسیه در سال‌های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۱ در قدرت تثبیت شده بود (Wahlberg, 2014: 200).

عنصر دیگر در تفکر ژئوپلیتیکی روسیه در گرجستان، شورشیان مسلمان در قفقاز هستند. اسرائیل توانسته از نارضایتی مسلمانان و رؤیای استقلال از روسیه در قفقاز بهره‌برداری کند تا مسکو را از فشار به این کشور بازدارد. شورشیان چچن در بندرهای گرجستان و رئیس‌جمهور گرجستان، میخائیل ساکاشویلی، از کمک مشاوران نظامی اسرائیل و آمریکا بهره می‌بردند. این یک حرکت مهم از سوی اسرائیل برای گسترش نفوذ به قفقاز و گام گذاشتن در قلمروهای ژئوپلیتیک و راهبردی ایالات متحد آمریکا و روسیه است (Yahyapour and Gharehbeigi, 2016: 7). نومحافظه‌کاران در ایالات متحد، از میخائیل ساکاشویلی^۱ رئیس‌جمهور گرجستان در برابر روسیه حمایت کردند. مشاورین نظامی از شرکت‌های امنیتی اسرائیل، نیروهای مسلح گرجستان را آموزش می‌دادند و در حمله گرجستان به اوستیای جنوبی دخالت داشتند. داویت کزراشویلی^۲، وزیر دفاع گرجستان و تیمور یاکوباشویلی^۳، وزیر اتحاد^۴ گرجستان، هر دو از شهروندان اسرائیلی هستند که به‌منظور فعالیت سیاسی وارد گرجستان شدند (Wahlberg, 2014: 200).

این تحول‌ها نشان می‌دهد که روسیه هم‌اوردان سخت‌افزاری سرسختی در گرجستان دارد.

-
1. Mikheil Saakashvili
  2. Davit Kezerashvili
  3. Temur Yakobashvili
  4. Minister of Reintegration

تقویت جدایی‌طلبان چچن در گرجستان در چارچوب افراط‌گرایی دینی از مهم‌ترین زمینه‌های تهدید منافع روسیه در گرجستان است. از این گذشته، مهم‌ترین چالش هژمونیک مسکو، تضادهای نرم‌افزاری و فرهنگی با گرجستان است. روسیه پیشینه تاریخی خوشایندی در گرجستان ندارد و همواره از آن به‌عنوان «نزدیک‌ترین دشمن گرجی‌ها» یاد شده است. از این‌رو، گرجستان با استان‌هایی از روسیه که هم‌مرز است و گرایش‌های جدایی‌خواهانه دارند روابطی ویژه برقرار کرده است؛ به‌گونه‌ای که روسیه بارها گرجستان را متهم به انتقال اسلحه به جدایی‌خواهان چچن و پناه‌دادن به افراد بانفوذ و ثروتمند چچنی کرده است (Abolhassan Shirazi, 2006: 4). جدایی‌خواهی در منطقه اوستیای جنوبی و جمهوری خودمختار آبخازیا، سبب شد دو کشور با یکدیگر وارد جنگ شوند. روسیه در دوره پسا شوروی کوشیده تا خود را ضامن و حافظ صلح در قفقاز نشان دهد، ولی برای اجرای سیاست‌های خود در نمونه‌های متفاوت در این منطقه، استانداردهای یکسان ندارد. روسیه در حالی که استقلال آبخازیا و اوستیای جنوبی را به رسمیت می‌شناسد، برای جلوگیری از فروپاشی کامل روابط با گرجستان می‌کوشد (Markedonov and Suchkov, 2020: 10). اما نبود بسترهای فرهنگی صلح‌آمیز و تاریخ دیرپای بی‌اعتمادی در قفقاز جنوبی، به‌ویژه گرجستان، این مسیر را دشوار کرده است. ژرفای ژئوپلیتیکی گرجستان در سیاست خارجی روسیه، ایجاب می‌کند با وجود تنش‌های دیرینه، روسیه در گرجستان حضور سخت‌افزاری قدرتمندی داشته باشد. چنین شرایطی با تغییر در راهبردهای نظامی روسیه بدون هژمونی اقتصادی و نبود راهبرد ژئواکونومیک، برای مسکو چالش ایجاد می‌کند (Diesen, 2020: 569).

روسیه - جمهوری آذربایجان: جمهوری آذربایجان در میان شکاف‌های منطقه‌ای قرار دارد که با دولت اسرائیل روابط گسترده‌ای را سامان داده است. اسرائیل در تجهیز نیروهای نظامی این کشور پس از جنگ قره‌باغ کوهستانی دخالت مؤثری داشته است. شرکت‌های اسرائیلی از فرودگاه بین‌المللی باکو حفاظت می‌کنند و نظارت و کمک به حفاظت از زیرساخت‌های انرژی جمهوری آذربایجان و حتی تأمین امنیت رئیس‌جمهور آذربایجان را برعهده دارند (Wahlberg, 2014: 385). الهام علی‌اف رئیس‌جمهوری آذربایجان، حماس را به‌طور رسمی محکوم کرده و از حمایت ترکیه از دولت خودگردان فلسطینی انتقاد کرده است. سیاست‌های جمهوری آذربایجان به نوعی سبب برقراری توازن میان اسرائیل و راهبرد نوع‌ثمنی‌گری طیب اردوغان است. با این‌حال، به‌نظر می‌رسد باکو برای استقلال ظاهری از روسیه، ناگزیر است سیاست‌های گاه متناقض در برابر اسرائیل و ترکیه به‌کار گیرد (Kreindler, 2020: 13). بر پایه اسناد ویکی‌لیکس در سال ۲۰۰۹، باکو روابط دوستانه خود با اسرائیل را در ارتباط با سازمان

کنفرانس اسلامی^۱ توازن بخشید. بنابراین، در اسرائیل سفارتخانه نخواهد داشت. این روابط سیاست آمریکا را نیز در تأثیر قرار می‌دهد. جمهوری آذربایجان تلاش می‌کند لابی طرفدار اسرائیل و آمریکا را در حمایت از منافع خود به حرکت درآورد. اسرائیل، جمهوری آذربایجان را متحدی علیه ایران، پایگاهی برای به رسمیت شناختن خود و نیز بازاری برای سخت‌افزارهای نظامی‌اش یافته است.

سیاست‌های ملی‌گرایانه باکو، با منافع راهبردی ایران هم‌سو نیست. این سیاست با استقبال آمریکا و اسرائیل و ترکیه روبه‌رو شده است. روسیه به دلیل حمایت از ارمنستان در جنگ قره‌باغ جایگاه مطلوبی در این کشور ندارد، اما حضور ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک قدرتمند مسکو در شرق دریای خزر تا حدی سیاست‌های تقابلی باکو و مسکو را کاهش داده است. همچنین روسیه به قره‌باغ به‌عنوان اهرم فشاری علیه باکو و سیاست‌های غرب‌گرایانه آن می‌نگرد. از این رو، تقابل هویتی و فرهنگی در روسیه و جمهوری آذربایجان شکل می‌گیرد. جنگ اخیر بر سر قره‌باغ کوهستانی در اکتبر ۲۰۲۰، هژمونیک نبودن سیاست روسیه در قفقاز جنوبی را نشان داد؛ سیاستی که فقط بر اساس تهدید نظامی و اقتصادی شکل گرفته و حتی ارمنستان با وجود برخورداری از پایگاه‌های نظامی روسی، روسیه را به‌عنوان شریک راهبردی در نظر نمی‌گیرد (Korosteleva and Paikin, 2020: 6). حضور سخت‌افزاری قدرتمند روسیه در ارمنستان و حتی تجهیز ارتش آن کشور، بی‌اعتمادی میان مسکو و باکو را عمیق‌تر کرده است. از سویی، واردشدن شرکت‌های نفتی اتحادیه اروپا به جمهوری آذربایجان، حضور و نفوذ روسیه در این کشور را به چالش می‌کشد.

تقابل هویتی و ایدئولوژیک روسیه در قفقاز جنوبی

تقابل هویتی و ایدئولوژیک روسیه در قفقاز جنوبی در چارچوب ژئوژئوپلیتیک را می‌توان در عامل‌های ساختاری مانند فقر و نابرابری، دسترسی به منابع، فرصت‌های سیاسی و ایدئولوژیک بررسی کرد که زمینه را برای برخوردهای بنیادگرا فراهم کرده است (Mottaqi, 2015: 78). قرن‌ها، منطقه قفقاز فضایی بوده است که روسیه، از زمان امپراتوری تزاری تاکنون در آنجا جنگ‌های زیادی راه انداخته است (Volkhonskiy, 2018: 172). سیاست‌های خشونت‌آمیز روسیه در قفقاز و آسیای مرکزی، راه‌های فرهنگی و هویتی را برای نزدیکی روسیه با کشورهای این منطقه محدود کرده است. بیشتر کشورهای این منطقه به‌ناچار به روابط دوستانه با روسیه

1. Organization of the Islamic Conference (OIC)

رضایت می‌دهند (Mottaqi, 2015: 13). امروزه، عناصر فرهنگی اتحاد شوروی و سبک زندگی شوروی و نقش روسیه در حال کاهش است. این موضوع به دلیل‌های مختلف از جمله جهت‌گیری سیاسی و اقتصادی کشورها، احساسات ضدروسی در جوامع محلی و استفاده از زبان‌های (ترکی) دیگر است (Gadimova-Akbulut, 2020: 68). ایدئولوژی کنشگران در آسیای مرکزی و قفقاز، پس از استقلال در دو سطح سیاسی و اجتماعی با رویکرد اسلام‌گرایی میانه‌رو و عرفی‌گرایی به صورت هم‌پیوند شکل گرفته است که در سطح سیاسی با حضور دولت و همه نهاد‌های ایجادشده در جمهوری‌ها بر ماهیت عرفی‌گرایی و جدایی دین از حکومت تأکید دارند (Mottaqi, 2015: 13). اگرچه رهبران این کشورها از گرایش‌های اجتماعی بر پایه اسلام میانه‌رو و نقش آن در ساختن هویت فرهنگی جامعه خویش آگاهی دارند.

ایدئولوژی عرفی‌گرایی در این منطقه، سرنوشت‌سازترین ایدئولوژی سیاسی است. تفکر عرفی‌گرایی در جمهوری آذربایجان نیز حاکم است، در یکی از بیانیه‌های رسمی دولت جمهوری آذربایجان به پیشبرد اصول دموکراسی مبتنی بر بازار آزاد اشاره شده است. این اندیشه در سیاست خارجی جمهوری آذربایجان با توجه به ماده ۱۰ قانون اساسی این کشور نمود یافته است که مبتنی بر ارتباط جمهوری آذربایجان با دیگر کشورها بر اساس اصول مشخص جهانی و مطابق با قواعد بین‌المللی است (Vahedi, 2004: 223-224).

رشد اسلام‌گرایی در قفقاز جنوبی از عامل‌هایی است که ژرفای ژئوپلیتیک روسیه را تهدید می‌کند. روسیه هیچ‌گاه به اسلام‌گرایان در قفقاز روی خوش نشان نداده است. جنبش‌های ملی‌گرایانه، خواستار حفظ هویت اسلامی از جمله مسائلی هستند که حضور روسیه در قفقاز را با چالش روبه‌رو می‌کند. این چالش‌های فرهنگی، هویتی و ایدئولوژیک در کنار چالش با آمریکا، حضور نظامی و اقتصادی روسیه را در منطقه افزایش داده است. از نظر اقتصادی، با افزایش وابستگی جهانی به انرژی و نیز برآمدن روسیه به عنوان «ابرقدرت انرژی» قرن بیست‌ویکم، مسیرهای انتقال انرژی از جمهوری‌های پیشین اتحاد شوروی به بازارهای اروپایی و آسیایی، بیش از پیش مورد توجه قدرت‌های جهانی قرار گرفته است. انرژی در کانون روند رشد و توسعه اقتصادی روسیه قرار دارد. درآمدی که روسیه از راه صادرات انرژی به دست می‌آورد، نفوذ روزافزون روسیه در سیاست بین‌الملل را در پی داشته است. اکنون انرژی یکی از عامل‌های مهم در روابط خارجی روسیه به شمار می‌رود. منابع قابل توجه نفت و گاز قفقاز می‌تواند در حفظ برتری روسیه در بازار انرژی اوراسیا نقش مهمی داشته باشد. با این حال، حضور هم‌زمان آمریکا، اسرائیل، اتحادیه اروپا و چین در قفقاز جنوبی، حضور اقتصادی روسیه را با چالش روبه‌رو ساخته است.

نتیجه

سیاست مسکو در حوزه انرژی قفقاز معطوف به جمهوری آذربایجان، در حوزه نظامی متوجه ارمنستان و در کنترل رفتار غرب در این منطقه معطوف به رقابت راهبردی در گرجستان است. سیاست خارجی روسیه با وجود لایه‌های چندگانه و انعطاف مداوم، بار همژمونیک ندارد. این موضوع به دلیل تاریخ، فرهنگ و ایدئولوژی‌های موجود در منطقه قفقاز است. روسیه همواره کوشیده است با حفظ آیین نظامی برتر خود، آن‌ها را سرکوب کند. سیاست‌های ژئواکونومیک روسیه در منطقه نیز با چالش‌هایی روبه‌رو شده است. از آنجا که روسیه بر اقتصاد تک‌محصولی نفت و گاز اتکا دارد، مشتری جذابی برای فروشندگان نفت منطقه به‌شمار نمی‌آید. آئین نظامی روسیه، در پی سلطه سخت‌افزاری این کشور بر قفقاز جنوبی شکل گرفته است.

سه کشور منطقه نیز به دلیل محدودیت‌های ساختاری، سیاست هم‌سویی با روسیه را در پیش می‌گیرند. ارمنستان به سبب دشمنی سرزمینی با جمهوری آذربایجان، از نظر نظامی متکی به مسکو است، اما سیاست‌های تفلیس در سال‌های اخیر نشان داده است که این کشور برای پیوستن به ناتو اراده و اشتیاق جدی دارد. جمهوری آذربایجان با سیاست‌های ملی‌گرایانه خود، همکار قابل اعتمادی برای ترکیه، اسرائیل و آمریکا است. به همین سبب، سیاست غرب‌گرایی باکو از شدت بیشتری برخوردار است، ولی روسیه از حضور در حوزه‌های انرژی در این کشور چشم‌پوشی نکرده است. حمایت نظامی روسیه از ارمنستان در منازعه قره‌باغ کوهستانی، روابط روسیه و این کشور را پیچیده‌تر کرده است.

سیاست‌های انرژی جمهوری آذربایجان در چندسال اخیر نشان داده است که حضور اتحادیه اروپا برای سرمایه‌گذاری در بخش انرژی این کشور، برای سیاست روسیه در باکو چالش برانگیز بوده است. گرجستان به‌عنوان نمونه‌ای بارز و پیچیده از اجرای سیاست خارجی سخت‌افزاری روسیه، مانند اوکراین بی‌ثباتی فزاینده‌ای را تجربه کرده است. تیرگی‌های تاریخی روابط روسیه و گرجستان در کنار کوشش روزافزون ایالات متحد آمریکا برای تنگ‌ترکردن ژرفای ژئوپلیتیک روسیه در قفقاز جنوبی، مشکلات مسکو در گرجستان را شدت بخشیده است. بنابراین نبود ساختارهای ژئوژئوپلیتیک در روسیه، کنشگری این کشور در قفقاز جنوبی را با سختی روبه‌رو ساخته است.

References

- Abolhassan Shirazi, Habibollah (2006), **Commonwealth Countries**, Tehran: Abrar-e Moaser [in Persian].
- Bekiarova, Natalia (2019), "South Caucasus as a Region of Strategic Importance", **Journal of Advances in Social Sciences**, Vol. 5, No. 14, pp. 1016-1025.
- Diesen, G. (2020), "The Geo-economics of Russia's Greater Eurasia Initiative", **Journal of Asian Politics and Policy**, Vol. 11, No. 4, pp. 566-585.
- Dolman, E. (2005), **Astropolitik-Classical Geopolitics in the Space Age (Strategy and History Series)**, Taylor and Francis e-Library.
- Eurasian Geopolitics** (2014), Available at: <https://eurasiangeopolitics.files.wordpress.com/2014/08/russia-nc-north-caucasus-physical.png>, (Accessed on: 1/5/2016).
- Flint, C. (2004), **The Geography of War and Peace: from Death Camps to Diplomats**, Oxford University Press
- Flint, C. and P. J. Taylor (2007), **Political Geography: World-economy, Nation-state and Locality**, London: Pearson/Prentice Hall.
- Gadimova-Akbulut, Nazrin (2020), "Common Identity as the Missing Element in the Construction of Regionalism in the South Caucasus", **Journal of Caucasian Studies**, Vol. 5, No. 10, pp. 51-72.
- Gallagher, Carolyn and Others (2017), **Key Concepts in Political Geography**, Translated by Mohammad Hassan Nami and Ali Mohammadpour, Tehran: Zeitoon-e Sabz [in Persian].
- Gvelesiani, Lile and Holger Mölder (2018), "Maintaining the Security Dilemma in the South Caucasus Russia's Geostrategic Interests in Georgia", **Estonian Journal of Military Studies**, Vol. 2, No. 7, pp. 137-157.
- Hatefi, Maryam (2012), **The Role of Ethnic Tendencies and National Identity in the Russia-Georgia Conflict**, Tehran: Dad [in Persian].
- Kateb, Abolfazl, and Syrous Ahmadi (2014), "Expounding the Theory of Iconography in the Separation of Iranian Territories in 19th Century", **National Studies**, Vol. 15, No. 2, pp. 4-24 [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2012) (a), **Politics and Government in Central Eurasia**, Tehran: Samt [in Persian].
- Koolae, Elaheh (2012) (b), **Myths of the Colored Revolutions**, Tehran: Mizan [in Persian].
- Korosteleva, E. and Z. Paikin (2020), "Russia between East and West and the Future of Eurasian Order", **International Politics**, Vol. 44, No. 2, pp. 1-13.
- Kreindler, I. (2020), "The Changing Status of Russian in the Soviet Union", **International Journal of the Sociology of Language**, Vol. 33, No. 2, pp. 7-39.
- Markedonov, Sergey M. and Maxim A. Suchkov (2020), "Russia and the United States in the Caucasus: Cooperation and Competition", **Caucasus Survey**, Vol. 8, No. 2, pp. 1-18 (doi:10.1080/23761199.2020.1732101).
- Mojtahedzadeh, Pirouz (2014), **Political Geography and Geographical Politics**, Tehran: Samt [in Persian].

- Mottaqi, Afshin (2015), "Analysis of the Geopolitical Formation of Convergence in the Central Asia and Caucasia", **Central Eurasia Studies**, Vol. 8, No. 1, pp. 63-84 [in Persian].
- Okur, M. A. (2014), "Classical Texts of the Geopolitics and the Heart of Eurasia", **Journal of Turkish World Studies**, Vol. XIV, No. 2, pp. 73-104.
- Painter, J. and A. Jeffrey (2009), "Geopolitics and Anti-geopolitics", in: Joe Painter and Alex Jeffrey, **Political Geography: an Introduction to Space and Power**, Second Edition, Los Angeles: Sage.
- Privalko, I. (2020), "Gender Differences in Russia's Job Mobility and its Rewards", **Economics of Transition and Institutional Change**, Vol. 28, No. 4, pp. 25-35.
- Rabiee, H. and M. Gharehbeygi (2015), "Hegemony of Iran in the Caspian-Central Asia Region from the Perspective of Geopolitical Realities", **United States of America Research Journal (USARJ)**, Vol. 5, No. 1, pp. 26-38.
- Russian Federation** (2009), Tehran: Institute for Political and International Studies [in Persian].
- Socor, V. (2007), "Summit Takes Stock of GUAMs Projects, Institutional Development", **Eurasia Daily Monitor**, The Jamestown Foundation, Vol. 4, No. 120, pp. 20-31.
- Sushentsov, Andrey and Nikita Neklyudov (2020), "The Caucasus in Russian Foreign Policy Strategy", **Caucasus Survey**, Vol. 8, No. 2, pp. 1-6 (doi: 10.1080/23761199.2020.1759888).
- Vahedi, Elias (2004), **Strategic Estimation of Azerbaijan**, Vol. 1, Tehran: Abrar-e Moaser [in Persian].
- Volkhonskiy, M. A. (2018), "Abolition of the Governorship in the Caucasus in 1881-1882", **Russian History**, No. 3, pp. 171-189.
- Wahlberg, Eric (2014), **Postmodern Imperialism: Geopolitics and the Great Games**, Translated by Afshin Mottaqi and Mosayeb Gharehbeygi, Tehran: Armed Forces Geographical Organization [in Persian].
- Weeks, T. R. (2020), "Russification: Word and Practice 1863-2019", **Proceedings of the American Philosophical Society**, Vol. 148, No. 4, pp. 471-489.
- Yahyapour, M. S. and M. Gharehbeygi (2016), "Hegemonic Challenges of Iran and Russia in the Transcaucasia Region", **Journal of Politics and Law**, Vol. 9, No. 5, pp. 1-17.